

**Arkæologi
i Slesvig**

**Archäologie
in Schleswig**

14 · 2012

Arkæologi i Slesvig
Archäologie in Schleswig

14 • 2013

Arkæologi i Slesvig
Archäologie in Schleswig

14 • 2013

Symposium Jarplund

13.4. – 14.4.2012

Kolofon/Impressum

Arkæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig
14 • 2013

Redaktion og udgivelse/Redaktion und Herausgabe

Lilian Matthes

lima@museum-sonderjylland.dk

Mette Nissen

meni@museum-sonderjylland.dk

Signe Lützu Pedersen

sipe@museum-sonderjylland.dk

Michaela Schimmer

michaela.schimmer@schloss-gottorf.de

Donat Wehner

donat.wehner@ufg.uni-kiel.de

Trykt med støtte fra/

Gedruckt mit Unterstützung von

Museum Sønderjylland, Arkæologi Haderslev

Omslag, grafisk design og opsætning/

Umschlag, Layout und graphische Gestaltung

Holger Dieterich, Kiel

Tryk/Druck

Wachholtz Verlag Neumünster, 2013

ISSN 0909-0533

ISBN 978-87-87584-34-4

Copyright

Ansvar for copyright på de anvendte illustrationer ligger hos de enkelte forfattere. Alle rettigheder, også tryk af uddrag, fotomekanisk gengivelse eller/ og oversættelse forbeholdes. / Die Autoren sind für das Copyright der gelieferten Abbildungen selbst verantwortlich. Alle Rechte, auch die des auszugsweisen Nachdrucks, der fotomechanischen Wiedergabe und der Übersetzung, vorbehalten.

Forord/Vorwort

Det 13. dansk-tyske symposium *Arkæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig* fandt sted på Jaruplund Højskole fra den 13.–14. april 2012. Igen i år deltog en række forskere og dimittender fra det Syd- og Nordslesvigske: Deltagerne kom fra universitet i Kiel, Archäologisches Landesamt Schleswig-Holstein, Kulturerbe Mecklenburg-Vorpommern, Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz, Sydvestjyske Museer, Museet for Varde By og Omegn, Museet på Sønderkov og Museum Sønderjylland-Arkæologi Haderslev.

Denne gang lå emnerne indenfor perioden fra neolitikum og helt op i nyere tid. Vi blev præsenteret for en bred vifte af emner om bl.a.: fortidsmindeforvaltning, udvikling indenfor bopladsarkæologi fra talrige perioder, ny viden indenfor det arkæobotaniske område, sejlspærringer og deres forbindelse til eksempelvis Dannevirke, yngre bronzealders lerkardepoter, fascinerende ravfund fra Blåvandshukområdet, og geofysiske undersøgelser i Nydam Mose. Ligeledes blev der fremlagt spændende foredrag omhandlende flint fra Helgoland, håndværksmæssig kunnen ved

flintfremstilling i ældre bronzealder fra Nord- og Sydslesvig, og fra nyere tid Catharinenkirken i Jellenbek og dens arkitektoniske udformning samt metoderne ved udredningen af dennes byggefaser.

Symposiet blev muliggjort af støtte fra lederen af Archäologisches Landesmuseum Schloß Gottorf, Prof. Dr. Claus von Carnap-Bornheim, og direktøren for Museum Sønderjylland, Orla Madsen, der også stod for finansieringen af denne publikation.

Layout- og opsætningsarbejde udførtes af Holger Dieterich, ligesom trykningen af dette nummer igen lå i hænderne på Wachholtz Verlag Neumünster ved Renate Braus.

Til sidst vil vi sende en stor tak til Dr. Sunhild Kleingärtner for hendes store indsats i redaktionen over en årrække. Vi byder således velkommen til det nye redaktionsmedlem Dr. Donat Wehner, der også deltog ved symposiet i 2012, og Michaela Schimmer. Signe Lüttau Pedersen træder ud af redaktionen – også en stor tak til hende for hendes store indsats!

Michaela Schimmer • Donat Wehner • Mette Nissen • Signe Pedersen • Lilian Matthes
Haderslev / Kiel, April 2013

Vom 13. bis 14. April fand das 14. deutsch-dänische Symposium *Akæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig* in der Jarplund Højskole statt. Bewährter Anlass war der wissenschaftliche Austausch von in Nord- und Südschleswig tätigen Archäologen.

Die Teilnehmer setzten sich aus Wissenschaftlern der Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz, des Archäologischen Landesamtes Schleswig-Holstein, des Den Antikvariske Samling Ribe, des Landesamtes für Kultur und Denkmalpflege, Mecklenburg-Vorpommern, des Museums Sønderjylland, Haderslev, des Museet på Sønderkov, Brørup, des Museet for Varde By og Omegn, Varde und der Universität Kiel zusammen. Kraft ihrer spannenden Beiträge zu aktuellen Ausgrabungen, Funden, Befunden und Forschungsfeldern war das Treffen ein voller Erfolg. Die Themen waren breit gefächert und reichten von be- tauchten mittelalterlichen Seesperren bis hin zu aktuellen geomagnetischen Untersuchungen des Nydam-Moors. Präsentiert wurden bodendenkmalpflegerische Aspekte, Siedlungsgrabungen verschiedenster Zeitstellung, bronzezeitliche Grabhügel und neuzeitliche Kirchenbestattungen. Im Fokus standen u. a. jungbronzezeitliche Gefäßdepots, faszinierende Bernsteinfunde von der dänischen Westküste und der Werkstoff Flint. Wir freuen uns sehr, die Erträge des grenzüberschreitenden Sym-

posiums im nunmehr 14. Band präsentieren zu dürfen.

Prof. Dr. Claus von Carnap-Bornheim, Leiter des Zentrums für Baltische und Skandinavische Archäologie und Direktor des Archäologischen Landesamtes sowie des archäologischen Landesmuseums in Schleswig, und Dr. Orla Madsen, Leiter des Museums Sønderjylland, sei für die Unterstützung sowie Finanzierung der Veranstaltung und der vorliegenden Publikation vielmals gedankt.

Prof. Dr. Ulrich Müller ermöglichte die Ausführung von Satz, Graphik und Layout am Institut für Ur- und Frühgeschichte zu Kiel. Die Aufgabe übernahm dankenswerterweise Dipl.-Des. Holger Dieterich.

Renate Braus vom Wachholtz Verlag betreute in gewohnt zuverlässiger Weise die Drucklegung.

Nicht zuletzt möchten wir Dr. habil. Sunhild Kleingärtner unseren herzlichen Dank ausdrücken. Sie hat sich in den vergangenen Jahren maßgeblich um das Gelingen und Gedeihen des Symposiums verdient gemacht und schied Anfang letzten Jahres aus der Redaktion aus. In die Lücke traten Michaela Schimmer und Dr. Donat Wehner, beide Institut für Ur- und Frühgeschichte zu Kiel.

Ebenso verlässt Signe Lützu Petersen mit diesem Band das Herausgeberteam – auch ihr gebührt ein großes Dankeschön!

Mette Nissen • Signe Pedersen • Lilian Matthes • Michaela Schimmer • Donat Wehner
Haderslev / Kiel, April 2013

Indhold / Inhalt

Jens G. Lauridsen

Bearbejdet oldtidsrav fra kysten omkring Blåvandshuk 9

Klaus Hirsch

Eggebæk. Eine Siedlung des frühen Mittelneolithikums
mit Funden von Helgoländer Flint 19

Julia Goldhammer

Stein in der Bronzezeit: Lithische Inventare
aus Siedlungen Nord- und Südschleswigs 29

Scott Robert Dollar

Hustomter fra senneolitikum og tidligste bronzealder i Vejen kommune. 39

Martin Egelund Poulsen

Treskibede langhuse fra ældre bronzealder ved Vejen i Sydjylland –
bebyggelsen på Kongehøj II 51

Jutta Kneisel und Signe Rode

Bredembek LA 29 – Ein älterbronzezeitlicher Grabhügel
und seine Nutzung durch die Zeiten 59

Jens-Peter Schmidt

Es gibt sie doch! – Der Periode V-zeitliche Gefäßhort
von Norderstapel, Kr. Schleswig-Flensburg 71

Lars Chr. Bentsen

Yngre bronzealder i Oksbøl-området. 85

Per Ethelberg und Pernille Kruse

Das Osterrönfeld-Haus: Status nach 10-jähriger Untersuchung 103

Morten Søvsø

Enkeltgården syd for Kalvslund Kirke – dens historie og udvikling
gennem yngre germansk jernalder og vikingetid 131

<i>Silke Eisenschmidt</i> Syvsig – Eine Siedlung der jüngeren römischen Kaiserzeit und Wikingerzeit bei Vojens	149
<i>Bettina Braunmüller</i> Wikingerzeitliche Opferfunde in Schleswig	165
<i>Michael Alrø Jensen</i> Udgravningerne i Sct. Nicolaj Gade – nyt om Ribes markedsplads i det 9. og 10. århundrede	175
<i>Anders Hartvig og Signe Lützu Pedersen</i> Hvinderupgård og Stagebjerggård – Bybyggesler fra vikingetid og middelalder omkring Kolding	189
<i>Erich Halbwidl und Martin Segschneider</i> Eine mittelalterliche Seesperre in der Förde bei Flensburg	211
<i>Anne Birgitte Sørensen</i> Resultater fra bearbejdningen af Østergård	217
<i>Katja Grüneberg-Wehner und Donat Wehner</i> Ein barockes Frauengrab im Chor der St. Catharinenkirche zu Jellenbek, Lkr. Rendsburg-Eckernförde	227
<i>Susanne Østergaard</i> Brovold på Als – En nytolkning af den befæstede plads Brovolds formål med udgangspunkt i en analyse af dyreknolematerialet	237
<i>Tenna R. Kristensen</i> Museum Sønderjyllands tilsyn med fredede fortidsminder og beskyttede diger	247
Forfattere/Autoren	259

Bearbejdet oldtidsrav fra kysten omkring Blåvandshuk

Jens G. Lauridsen

I de senere år er der tilgået Museet for Varde By og Omegn en håndfuld nye fund af bearbejdet oldtidsrav fra kysten omkring Blåvandshuk (fig. 1). En øget indsats med personlig kontakt til lokale ravsamlere har vist sig at være vejen frem, hvis man vil se, hvad der ligger i gemmerne. De nye ravstykker er kilde til belysning af den forhistoriske kunst, form, ornamentik og brug samt håndværk og værktøj.

Ravets kontekst og datering eller mangel på samme

Som med alt andet der skyller ind på stranden uden navn og adresse, er det vanskeligt at afgøre tingenes kontekst. De kommer fra havet, men genstandene er revet ud af deres oprindelige miljø. En del af det bearbejdede rav, der skyller op på stranden, kan gennem form og i nogle tilfælde ornamentik bestemmes til at høre hjemme i ældre stenalder. Nogle af stykkerne kan ved deres påførte ornamentik nærmere bestemmes til maglemosetid. Atter andre kan grundet form henføres til bronze-, jern- og middelalder. Ravperler findes der rigtig mange af, og de er straks vanskeligere at tidsbestemme. Derfor ender de altid med brede dateringer.

Det kan ikke afgøres, om fundene er skyllet ud fra blottede lag i kystskrænter, ud af vandløb eller om de er revet ud af

Fig. 1. Den geografiske placering af Blåvandshuk.

det "druknede" landskab, som engang var under Nordsøen. Det er nærliggende at se de mesolitiske hængesmykker/amuletter som stykker, der stammer fra bopladser og jagtstationer, der har ligget under det nuværende havniveau. Flere af Vadehavets og Vestjyllands åer må have haft store deltaer længere mod vest ude i det "sunkne" og oversvømmede landskab. Der har været ådale med søer og moser i endeløse skove. Et miljø, maglemosejægerne tilpassede sig. Måske stammer maglemosetidens

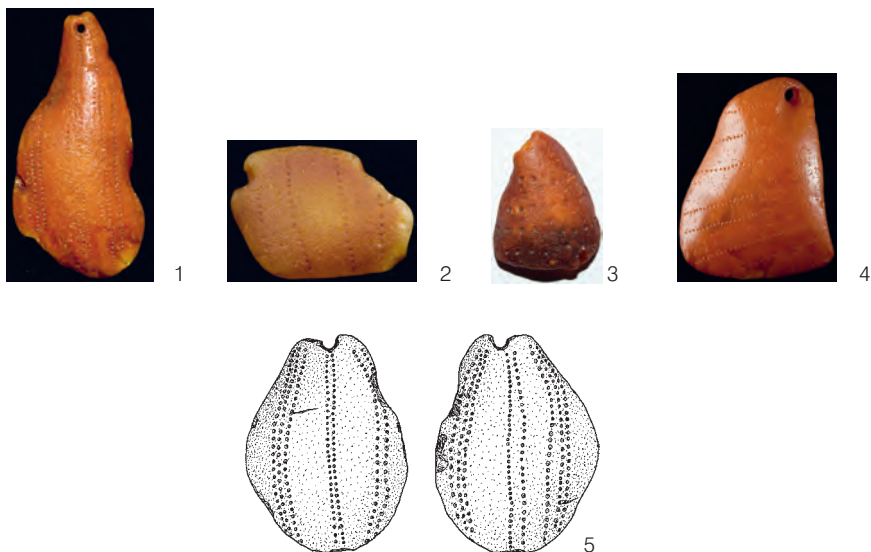

Fig. 2. 1 VAM 1578 Blåvandshuk. $7,2 \times 3,7 \times 1$ cm; 2 VAM 1744 Langslade. $5 \times 4 \times 2$ cm; 3 A52292 Blåvandshuk. $4,1 \times 3,1 \times 1$ cm; 4 VAM 1579. $5,2 \times 4 \times 1,6$ cm; 5 VAM 1448x1 Sønderho, Fanø. $5,7 \times 4,3 \times 1,3$ cm. M. 1:2 (Fotos: Lars Chr. Bentsen; Tegning: Bent Ejner Nielsen).

rav fra sæsonbesøg, evt. vinterkvarterer ved kysterne, hvor man i forbindelse med fødeindsamling og jagt også har indsamlet rav, når man stødte på det. Det er en spændende tanke, at man allerede dengang, formodentlig med en vis undren, indsamlede og lod sig fascinere af de magiske gyldne ravstykker. En materialefascination der skulle vise sig at holde gennem årtusinder helt frem til i dag.

De kystfundne ravstykker i vores område, der kan henføres til bronzealder og senere, kan enten stamme fra havets erosion af kystbosættelser i Vadehavet eller fra erosion af klinte og skrænter. Rav er et let materiale, der kan transporteres over store afstande med strøm og tidevand.

Manglen på kontekst er ofte blandt fagfæller årsag til udtalelser som "det har ingen værdi, hvis ikke det har kontekst". Som

arkæolog er jeg naturligvis enig langt hen af vejen. Men når jeg står med en ravamulet i hånden, der er lavet for hen ved 9000 år siden, og den ser ud, som var den lavet i går, er situationen en anden. Jeg kan ikke, trods manglende kontekst, undgå at blive overvældet af begejstring. Ravstykkerne fra kysten er oftest velbevarede. Bearbejdnings- og slid- eller brugsspør, samt i sjældne tilfælde også indgredet beg i den indridsede eller borede ornamentik er noget af det, stykkerne byder på. Det er i høj grad bevaringsgraden, der gør stykkerne spændende, og det er her, de kan bidrage med nyt. Modsat viser enkelte stykker også tegn på vandrulning, og eventuel ornamentik kan være slidt væk af sand og vand. Det kunne tyde på, at størstedelen af emnerne ofte har ligget i "gode" miljøer, indtil de bliver revet løs og skyller ind på strandene.

Det mesolitiske rav

De fundne ravstykker, der med sikkerhed kan henføres til mesolitikum, er alle amuletter eller amuletfragmenter med ophængningshul. Nogle er ornamenterede, andre aflattede. De forekommer i en bred variation af størrelser og former. De ornamenterede stykker kan groft inddeles i tre kategorier; bore-, kam-/frynse- og ridse-/skrabeornamentik.

Boreornamenterede stykker

Ornamentikken er sandsynligvis udført ved bueborring med ganske små flintbor. Som det fremgår af figur 2, er der nogen variation over indboringerne. Oftest ligger de i ordnede rækker, i nogle tilfælde i bånd med to til fire tætstillede rækker. Hvis der er tale om bånd med tætstillede borerækker, er de altid lodrette i forhold til ophængningshullet.

Et enkelt stykke i kategorien skal fremhæves. VAM 1578 blev fundet ved Blåvandshuk i 1998 og indleveret i 2008. Stykket er knap 8 cm langt, fladt og dråbeformet med timeglasformet gennem-boring i den spidse ende. Over det eksisterende ophængningshul ses rester af en tidligere gennem-boring. Stykket er på den ene side dekoreret med tre bånd, der hver især består af tre tætstillede rækker af borede ”prikker”, der løber lodret ned over ravets fladside. På modsatte side ses et bånd bestående af fire tætstillede rækker af indboringer. I enkelte af indboringerne ses rester af formodet indgnedet sort beg. Slidmærker på ravstykkets højere partier og det afbrudte ophængningshul afslører, at stykket har været i brug som amulet eller smykke gennem længere tid.

Der kendes i dag flere end 20 boreornamenterede ravstykker fra Danmark. De fle-

ste stykker er løsfund uden kontekst. Kun ganske få er sikkert daterede (PETERSEN 1998, 92). Et forsøg på at datere fundene beror derfor udelukkende på parallelfund fra daterbar kontekst. Her kendes kun fund af boreornamenterede ravstykker fra den Vestsjællandske Åmose. Det gælder fund fra maglemosebopladsen Verup (ANDERSEN 1961, 118) og Ulkestrup Lyng, hytte II (ANDERSEN et al. 1982, 167.f.). Begge er fra yngre Maglemosekultur. Ornamentikken kendes ligeledes på hjortetak og her bl.a. fra Maglemosebopladsen Sværdborg i den Vestsjællandske Åmose (JOHANSEN 1919,165, fig. 35).

Frynse- eller kamornamentik

Fælles for de frynsede stykker er, at ornamentikken er udført på aflattede eller naturlige glatte flader. Ofte udgår frynserne fra en lidt kraftigere indridset fure. Furerne og frynserne kan være dannet med stikler, ligesom stiklen også kan bruges til afskrabning af fladerne.

Et stykke jeg selv har fundet, VAM 1755, skal her fremhæves, se figur 3. Der er tale om et fragment, der måler 2,3 x 2,4 cm og er 1,2 cm tykt. En patineret brudflade viser, at stykket formodentlig allerede i oldtiden er knækket. Der er ingen spor af ophængningshul, men et sådant har sandsynligvis siddet i den afknækkede del. Ornamentikken består af parallelle, lodrette, tætliggende lange furer, der dækker det meste af den ene side. Furerne udgår fra en lidt kraftigere tværgående fure. På modsatte fladside er stykkets yderkanter dækket af tætstillede, parallelt indridsede korte, tynde furer, der går vinkelret på ravstykkets kant. På samme side er den centrale del uden ornamentik og lettere poleret af brug. Det kunne antyde, at denne side har været bagsiden af amulet-

Fig. 3. 1 VAM 1277 Henne Strand. 5,3x3,5 cm; 2 VAM 1755 Grønning. 2,3x2,4x1,2 cm; 3 A48057, et ældre fund fra Blåvandshuk. 5,3x2,4 cm. M. 1:2 (Tegning: Bent Ejner Nielsen; Fotos: 1 Lars Chr. Bentsen, 3 Museet for Varde By og Omegn).

ten, der er blevet poleret ved friktion mod klædedragten.

Ravstykker med frynseornamentik er aldrig fundet i forbindelse med boplads- eller sikkert daterede lag (PETERSEN 1998, 92). Derimod er frynse- og kamornamentik elementer, der går igen på flere kendte redskaber fra den sene Maglemose- og tidlige Kongemosekultur. Bl. a. er der på maglemosebopladsen Sværdborg I fundet et fragment af en flintægddolk dekoreret med "frynseornamentik" (HENRIKSEN 1976, 88 f., fig. 79, nr. 10).

Ridse- og skrabeornamentik

Fra en større privatsamling stammer et hængesmykke, der falder lidt udenfor kategori (fig. 4). Stykket måler 4,3x2,6 cm og er 0,7 cm tykt. Antagelig er ravstykket først blevet skrabet med et skarpt flintstykke, herved er ravets oprindelige overflade fjernet, og der er opstået aflange facetter på langs af stykket. På begge flad-sider ses både dybe og fine ridser. De dybe ridser løber nærmest lodret og de finere på skrå imellem de lodrette. Virkningen bliver skrårskraverede nærmest facetagtige bånd, der løber ned over fladsiden.

Et forsøg på at datere stykket vil igen bero på en sammenligning af kendte daterede fund. Der findes lignende ornamentik

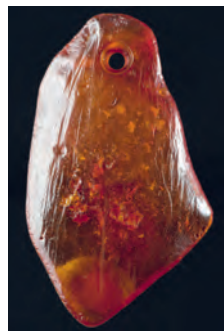

Fig. 4. VAM 1579. 4,3x2,6x0,7 cm. M. 1:2 (Foto: Lars Chr. Bentsen).

på tak fra kronhjørt. Fra Lille Røttinge på Sydsjælland stammer et fund af en hjortetakøkse med lignende ornamentik ved skafthullet. Denne er dateret til ca. 5200 f.Kr., svarende til overgangen mellem Kongemose- og Ertebøllekultur (PETERSEN 1998, 94 f., fig. 11).

Hængesmykker uden ornamentik

Under denne kategori hører stykker med gennemboring til ophæng eller fastgørelse. De er afglattede enten ved skrab med flint eller gnidning mod et hårdere materiale, evt. kvartsit. Eller også er de rå uden anden bearbejdning end gennemboringen (fig. 5).

Fig. 5. 1 VAM 1427 Vejers Strand. 5,1x4,5x 3,3 cm; 2 VAM 1679 Blåvandshuk. 3,6x 2,8 cm; 3 A52293 Skallingen. 2,9x1,6x 0,5 cm; 4 A52294 Skallingen-Vejers. 2,5x1,3x 0,7 cm; 5 A52295. Vejers Strand 4x2x1,6 cm. M. 1:2 (Fotos: Lars Chr. Bentsen).

Fig. 6. A52296 Blåvand. 3,1x3,3 cm. M. 1:1 (Foto: Lars Chr. Bentsen).

Fig. 7. VAM 1715 Børsmose Strand. M. 1:1 (Foto: Lars Chr. Bentsen).

De glatte hængesmykker uden ornamentik kendes fra Maglemosebopladser som Sværdborg og Lundby. Derudover kendes fund af glatte hængesmykker fra Ertebøllekulturen og den tidlige del af yngre stenalder (MATHIASSEN 1960, 195 f.).

Fra strandvoldsområdet ved Østenkær nær Tværsted ligger en lokalitet fra Ertebøllekultur, hvor beboerne har bearbejdet og båret rav. Herfra kendes fund af rå og halvfærdige til slidte og reparerede rav-smykker. De fleste ravfund derfra er uden ornamentik (PETERSEN 1998, 92).

Skiveformede perler

Fra Blåvand stammer et fund af en skiveformet ravperle. Stykket er forsøgt gen-nemboret fra hver side med et tyndt og fint flintbor. Gennemboringerne har ikke ramt hinanden, så der er ikke et gennemgående hul i "perlen". På især den ene fladside er der tydelige skrabermærker, og kanterne

er rundede. Et lignende stykke kendes fra Meiendorf dog med den undtagelse, at der på stykket fra Meiendorf "måske" imellem de mange furer gemmer sig to ind-ridsede dyr. Dyrene, henholdsvis en hest og et rensdyr, er placeret på hver sin side således, at gennemboringen danner øjet på begge dyr (BURDUKIEWICZ 1999, 103). Om stykket fra Blåvand er palæolitisk eller mesolitisk kan ikke afgøres (fig. 6).

Ravfund fra bronzealder

Kun to kystfund af nyere dato knytter sig til bronzealder. Der er tale om fund af to dobbeltknapper. Det er dog kun den ene museet har set, da den anden blev indleveret direkte til Nationalmuseet. Den på figur 5 afbildede er indsendt gennem Museet for Varde By og Omegn.

Stykket er ret groft tildannet med tydelige "raspemærker" (fig. 7). Det virker som

Fig. 8. 1 Knap, j.nr. 8017/98 C34156. 1,4 x 0,9 cm; 2 Tenvægt, VAM 1579. 4 x 2,5 cm; 3 Kædelukke, j.nr. 2008-001345 C37115 Fanø Vesterstrand. 3,4 x 2,4 x 1 cm; 4 Økseamulet, NM. J.nr.: C27242 Blåvand. 1,4 x 1,1 cm; 5 Thorshammer, VAM 1295, C33704 Blåvand-Skallingen; 6 Ordinær terning, VAM 1295, D91/1996 Høje Knolde, Skallingen. 1,1 x 1,1 cm; 7 "Falsk" terning, j.nr. 8017/98 inv.nr. D78/1998. 1, 4-7 M. 1:1, 2, 3 M. 1:2 (Fotos: Lars Chr. Bentsen).

et ufærdigt emne, idet "knapperne" ikke er runde men rektangulære med rundede hjørner. Alternativt kan stykket være en kædesamler, hvor en lykke i hver ende af kæden har kunnet lukkes omkring "dobbeltknappen". Dateringen kan diskuteres, stykket kan også være neolitisk.

Den anden dobbeltknap, som desværre ikke er afbildet her, er af klassisk periode IV form med flad bagskive og lang, udtrukket, konisk forside. Det er antagelig første gang vi ser en "ægte" periode IV dobbeltknap i massivt rav. Grunden hertil kan forklares ved, at dobbeltknapper oftest er gravfund og brandgravsskikken er enebærende i bronzealderens periode IV. Rav brænder som bekendt fantastisk godt og ville ikke have overlevet ligbålet.

Rav fra jernalder til middelalder?

Som tidligere nævnt kendes en masse fund af ravperler fra strandene. En del kan henføres til stenalder primært på den grove timeglasformede gennemboring. Perler

med finere gennemboringer findes også og disse tilhører formodentlig jernalder eller senere tider. Mellem ravstykkerne er nogle usædvanlige fund (fig. 8).

Det første er et lille, knapliggende, hvælvet stykke med en diameter på 1,4 cm, tykkelsen er 0,9 cm. På oversiden er den dekoreret med fire mindre indboringer, hvorom der er en cirkel (cirkelprikornament). Fladen er delt af fire radiale linjer, der udgår fra et dybt boret, ikke gennemgående hul i centrum. Således har hver del sin cirkelprik. Ornamentet er udført med samme værktøj, et centerborlignende stykke, der netop vil give den form for cirkel omkring indboringen. Om "ravknappen" har fungeret som knap, kan jeg have min tvivl om. Brugt som knap ville ornamentet ikke være synligt, men vende ind mod klædningsstykket. Måske er der i stedet tale om en art spillebrik med hvælvet underdel.

Et fantastisk smukt stykke er den store, skiveformede "ravperle", VAM 1579, der måler fire cm i diameter og har en tykkelse på 2,4 cm. Omkring "skiven" er en omlø-

bende fure, fint tildannet, rundet og poleret, så der ikke er synlige værktøjsspor. Furen kan være et leje for en snor eller læderstrimmel. Den kraftige gennembo-ring er svagt timeglasformet, men ligner ikke noget, der er dannet med et flintbor. Sporene efter flintbor giver oftest kraftige "ridser" i ravet. Den slags "ridser" er ikke synlige på emnet. Stykket er sandsynligvis først boret, og derefter kan hullet være gjort større med en form for fil eller rasp evt. en uldsnor. Uld er fantastisk godt til at polere rav med og selv en stram uldsnor trukket gennem et boret hul kan virke som en fil. Det er måske netop det, der er spor af. Der er tydelige værktøjsmærker fra et smalt værktøj på under en millimeters bredde, der er blevet ført frem og tilbage gennem hullet. Der er stor usikkerhed om "perlens" anvendelse og datering. Måske skal emnet betragtes som en stor perle eller en form for knap, evt. en tenvægt.

Det næste ravstykke, j.nr 2008 – 001345 C 37115, har form som et bøjet økseblad, gennembrudt to steder. Den centrale gennembrydning er trekantet, den anden langs "øksebladet" æg er smal og spidsoval. Stykket er tolket som værende halvde-len af en økseformet kædesamler, hvortil der har været en tilsvarende del. Der er måske tale om halvdelen af en kædeluk-ker eller lås. Stykket kan også blot være et vedhæng og ikke nødvendigvis del af en kædesamler.

Endnu en økseamulet NM. J. nr. C27242 har form som en våbenøkse, en såkaldt skægekøse.

Øksehoveder i rav er talrige og mest kendt fra neolitikum. Ravøkser af ovenstående form sættes oftest i forbindelse med vikingetid. Bl.a. er der fund af to lignende ravøkser fra Hedeby og én fra Ribe. I He-deby ses ligeledes fund af halvfabrikata til fem ravøkser, her er der måske tale om en

egentlig produktion (ZEITEN 1997, 56 f., nr. 27, 31–32). Økseamuletter ses også i det gotlandske gravmateriale. På Gotland ser det ud til, at stykkerne er lavet specielt til gravritualet, da ravøkserne fra gravene ikke bærer slidspor efter brug (GRÄSLUND 1992, 190).

Øksehoveder i gennembrudt arbejde, som den ovenfor beskrevne kædesam-ler er ikke blot kendt som amuletter. I et gravfund fra Ludvigshave på Lolland indgår en jernøkse med gennembrudt æg (BRØNDSTED 1936, 180, nr. 92). De øksefor-medede ravamuletter er som sådan ikke bare "fantasiøkser" men små kopier af faktiske økser. Ulf Näsman har arbejdet med øk-sens symbolik i gravfundene fra vikinge-tid. Han ser ikke kun øksen som symbol på kriger og mandighed, men også som en markering af høj social status og position (NÄSMAN 1991, 172 f.). Om en økse af rav har samme symbolværdi og markering er tvivlsomt, men økseamuletten må på lige fod med thorshammeren være en stærk amulet, der har ydet bæreren beskyttelse mod forskellige farer og måske tilmed været en lykkebringende amulet.

VAM 1295, C33704 er en thorshammer af rav. Stykket er formentlig et forar-bejde, da der hverken er ophængningshul eller anden form for øsken. Alternativt kan stykket være en amulet, man har haft i lommen eller i en anden form for etui og derfor ikke med ophæng for øje. Thors-hamre er velkendte i vikingetidskontekst, bl.a. kendes fund af et forarbejde til en ravthorshammer fra museets egen vikin-getidslokalitet, VAM 1421, Henne Kirkeby.

Slutteligt findes der i museets samling to ravterninger. Begge ses på figur 6. Den sidste indkom i 1998. Det har vist sig, at begge er fundet samme år, hvilket der selv-følgelig ikke skal lægges noget i. Den ene er en ordinær terning, den med cirkelprik-

øjnene. Den anden er "falsk". Summen af de modstående "øjne" skal på ordinære terninger give 7, men det er ikke tilfældet på den sidste. Terningerne stammer antagelig fra middelalderen eller senere.

Sammenfatning

De bearbejdede, kystfundne ravstykker præsenterer en fundgruppe, der kan være svært at datere, hvis der ikke kendes daterede parallelfund. Man kan med fordel inddrage evt. spor efter værktøj for at nærme sig en datering af de "besværlige" genstande. Da rav er et blødt materiale, der let poleres, bærer det ofte spor efter slid. Netop en grundig analyse af genstandenes overflade kan derfor dels afsløre, hvordan stykkerne har været båret, men også afsløre spor af tildannelsen og på den måde belyse både brugsskik, værktøj og håndværk. Noget af det kystfundne rav har dog "rul-

let" så længe i havstokken, at al spor af tidligere bearbejdning og slid er forsvundet. Rav har været anvendt til at forme eksotiske genstande til pryde, som amuletter, dyrefigurer, spillebrikker og terninger men også til at markere tro og overbevisning, som vi kender det fra thorshamre, skægekors og kors. På den måde indtager ravet en form for særstatus. Det er et eksotisk materiale, der har fascineret mennesket gennem årtusinder. Det er materialet med den bredeste anvendelsesmulighed for den forhistoriske kunstner.

At rav fortsat fascinerer mennesker, vidner markedets kurserne på rav om. Som noget nyt har Kina vist stor interesse for materialet, hvilket får kurserne til at stige til glæde for de samlere, der sælger deres rav. De samme mennesker skal have en stor tak for deres bevågenhed og for, at de har afleveret deres fine bearbejdede ravstykker til museet og dermed til danefærvurdering.

Litteratur

- Andersen 1961: K. Andersen, Verupbopladsen. En Maglemoseboplads i Åmosen. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1960, 118–152.
- Andersen et al. 1982: K. Andersen/S. Jørgensen/J. Richter/H.J. Jensen: Maglemose hytterne ved Ulkestrup Lyng. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab (København 1982).
- Burdukiewicz 1999: J.M. Burdukiewicz, Late Palaeolithic amber in northern Europe. In: B. Kosmowska-Ceranowicz/H. Paner (ed.), Investigations into amber. Proceedings of the International Interdisciplinary Symposium: Baltic Amber and Other Fossil Resins. 997 Urbs Gyddanyzc – 1997 Gdansk. 2–6 september 1997, Gdansk. The Archaeological Museum in Gdansk. Museum of the Earth, Polish Academy of Sciences (Gdansk 1999) 99–110.
- Henriksen 1976: B.B. Henriksen, Sværdborg I. Excavations of the Maglemose Culture. With contributions by Kim Aaris Sørensen and Ingrid Sørensen. Akademisk Forlag (København 1976).
- Brøndsted 1936: J. Brøndsted, Danish Inhumation Graves of the Viking Age. Acta Archaeologica Vol. VII, 1936, 81–228.
- Gräslund 1992: A. Gräslund, Torshammare, hängkors och andra amulethängen. I: E. Roesdahl (red.), Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200. Nordisk Ministerråd i samarbejde med Europarådet. Den 22. Europarådsudstilling (Uddevalla 1992) 190–191.
- Johansen 1919: K. F. Johansen, En boplads fra den ældste Stenalder i Sværdborg Mose. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1919, 106–235.
- Mathiassen 1960: T. Mathiassen, Ravsmykker fra ældre stenalder. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1959, 184–200.
- Näsman 1991: U. Näsman, Grav og økse, Mammen og den danske vikingetid. I: M. Iversen/U. Näsman/J. Vellef (red.), Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid. Viborg Stiftsmuseums række bind 1. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVIII (Højbjerg 1991) 163–180.
- Petersen 1998: P.V. Petersen, Rav, hjortetak og mesolitisk magi. Danefæ fra jægerstenalderen. Nationalmuseets Arbejdsmark 1998, 87–100.